

Ks. Dariusz BARTOSZEWICZ

BIBLIJNE OCENY POSTĘPOWANIA BRACI DINY W KSIĘDZE RODZAJU I KSIĘDZE JUDYTY ANALIZA KOMPARATYSTYCZNA

Treść: 1. Zemsta braci Diny; 2. Ocena zemsty braci w Rdz 34, 30; 49, 5-7; 3. Reinterpretacja sapiencjalna Jdt 9, 2-4; 4. Porównanie i wnioski heurystyczne.

Słowa kluczowe: Stary Testament, Księga Rodzaju, Księga Judyty, Patriarchowie.

Keywords: Old Testament, Genesis, Book of Judith, Patriarchs.

Analiza miejsc paralelnych, jeśli jest możliwa, pełni ważną rolę w procesie heurystycznym. Najczęściej ułatwia ona odkrycie sensu tekstów poprzez wykorzystanie ich wzajemnego dopełniania się. Ma to miejsce w przypadku jednostek literackich, które nie są ze sobą sprzeczne. Z kolei rozbieżności pomiędzy tekstami paralelnymi mają znaczenie dla właściwej interpretacji wówczas gdy pozwalają w ustaleniu, które elementy opisu nie są istotne z punktu widzenia hermeneutyki¹. Trudniejsza sytuacja powstaje w przypadku gdy paralelne teksty wydają się sprzeczne na poziomie sensu wyrazowego. Przykładem takiego fenomenu mogą być dwie krańcowo różne oceny tego samego czynu zawarte w różnych księgach biblijnych. Taka sytuacja ma miejsce w przypadku oceny zemsty dokonanej na Chiwwitach za zgwałcenie przez Sychema Diny, córki Jakuba. Analiza porównawcza tekstów pozwala na odczytanie sensu wyrazowego a pośrednio także na wyprowadzenie wniosków dotyczących egzegezy podobnych miejsc biblijnych.

1. Zemsta braci Diny

Opis wydarzeń zawarty został w Rdz 34, 1-31. Jest to fragment tekstu zaliczany według hipotezy Wellhausena² do najstarszego spośród czterech źródeł - jahwistycznego³ bądź też, według innych, do drugiej w kolejności - tradycji elohistycznej⁴. Dina,

¹ Taka sytuacja ma miejsce w przypadku dwóch opisów stworzenia w Rdz 1-3. Rozbieżności pomiędzy nimi pozwalają np. na stwierdzenie, że pewne elementy tekstu mają funkcję ściśle formalną a nie treściową.

² Por. W. WELLHAUSEN, *Composition des Hexateuchs und der historischen Bücher des AT*, Berlin 1899.

³ Do tradycji J należą najstarsze teksty Pięcioksięgu zawarte księgach Rodzaju, Wyjścia, Liczb i sprowadzonym w Księdze Powtórzonego Prawa. W redakcji tego źródła widać dbałość o wierne i dokładne

córka Jakuba została zgwałcona przez Sychema syna Chamora⁵. Czyn ten został w TM przedstawiony w następującej formie:

וַיְרָא אֶתְהָּ שָׁכֶם בֶּן־חַמּוֹר הַחִוִּי נָשִׂיא הָאֲרָץ וַיִּקַּח אֶתְהָּ וַיִּשְׁכַּב אִתָּהּ וַיַּעֲנֶהּ:

W tłumaczeniach zarówno starożytnych jak i współczesnych nie zmieniono zasadniczego znaczenia tekstu⁶.

Bracia Diny uznali, że sprawiedliwą odpowiedzią na popełnione przestępstwo będzie śmierć Sychema oraz osób z jego otoczenia. Postępowanie winowajcy, który wydawał się dążyć do zadośćuczynienia za wyrządzone zło, nie spowodowało zmiany zamiarów braci⁷. Nie mogąc zrealizować swojego celu wprost użyli podstępu. Zadeklarowali wolę pojednania z Chiwwitami pod warunkiem, że przyjmą oni znak obrzezania, aby nie różnić się od Izraelitów na płaszczyźnie religijnej. Symeon i Lewi, bracia Diny zaatakowali nieprzyjaciół trzeciego dnia, kiedy to na skutek dokonanego zabiegu ich możliwość obrony została znacznie ograniczona. Izraelici odnieśli oczywiście zwycięstwo mordując Chiwwitów i zagarniając ich mienie.

Ocena postępowania Sychema jest zdecydowanie negatywna na tle zwyczajów starożytnego Wschodu. Jednak w prawodawstwie rozróżniany był przypadek gwałtu na kobiecie zamężnej oraz stanu wolnego, przy czym w pierwszym przypadku ocena moralna była bardziej surowa. Oczywiście w epoce Patriarchów Izrael nie posiadał skodyfikowanego prawa. Pewnym punktem odniesienia ze względu na ciągłość tradycji mo-

przedstawienie faktów. Autor tej tradycji posługiwał się wyrażeniami konkretnymi i prostymi, jego styl jest obrazowy, przemawia do wyobraźni, opisy są żywe, często zawierają dużo ekspresji. Źródło J to połączenie dostojności z prostotą opisu. Por. S. ŁACH, *Pięcioksiąg*, w: *Wstęp ogólny do Starego Testamentu*, Poznań Warszawa 1973, 103.

⁴ Nie wszyscy autorzy uznają istnienie tego źródła; niektórzy twierdzą, że fragmenty rzekomo wywodzące się ze źródła E są w rzeczywistości jedynie późniejszymi uzupełnieniami tekstu jahwistycznego. Odnośnie przynależności konkretnych fragmentów do poszczególnych tradycji prowadzone są często dyskusje. Nie posiadamy bowiem wystarczających kryteriów, które umożliwiłyby zaszeregowanie poszczególnych wersów do danego źródła. Odnosi się to przede wszystkim do źródeł J i E. Por. S. WYPYCH, *Pięcioksiąg*, Warszawa 1987, 39. Jednak większość uczonych jest zdania, że źródło E istnieje rzeczywiście. Jego twórcą był prawdopodobnie człowiek blisko związany z sanktuarium w Betel, żyjący w czasach Jeroboama II (782-753 r. przed Chr.). Wtedy bowiem religia izraelska była poważnie zagrożona przez kultury pogańskie; w źródle E odnajdujemy ślady przeciwstawiania się religijnym wpływom kananejskim. Język Elohisty jest mniej obrazowy niż ten który cechuje Jahwistę; w jego przekazie silniej zaakcentowana jest transcendencja Boga. Najwięcej tekstów zakwalifikowanych do źródła E znajduje się w księgach Rodzaju i Wyjścia, kilka fragmentów znalazło się w księdze Liczb zaś pojedyncze wersy w księdze Powtórzonego Prawa. Źródła J i E uległy scaleniu prawdopodobnie w czasach panowania Ezechiasza po upadku Samarii. Por. S. ŁACH, *dz.cyt.*, 104.

⁵ Jest on nazwany Chiwwitą, co jednak nie determinuje jego przynależności etnicznej. Por. D. BARTOSZEWICZ, "Czy biblijni Chiwwici mogą być utożsamiani z Hurytami", *WST* 12(1999), 21-28.

⁶ Według LXX tekst przybrał formę: καὶ εἶδεν αὐτὴν Συχεμ ὁ υἱὸς Ἐμμωρ ὁ Χορραῖος ὁ ἄρχων τῆς γῆς καὶ λαβὼν αὐτὴν ἔκοιμήθη μετ' αὐτῆς καὶ ἐταπείνωσεν αὐτήν. Z kolei Wulgata zawiera tekst w następującej formie: *quam cum vidisset Sychem filius Emor Evei princeps terrae illius adamavit et rapuit et dormivit cum illa vi opprimens virginem*. Tłumacz BT przekazał tekst: *A gdy ją zobaczył Sychem, syn Chamora Chiwwity, księcia tego kraju, porwał ją i położywszy się z nią, zadał jej gwałt*.

⁷ Wydaje się, że zemstę traktują oni jako swój obowiązek, co wydaje się zbieżne z instytucją z instytucją "mściciela krwi", który miał za zadanie pomścić niewinnie zabitego krewnego. Por. R. DE VAUX, *Instytucje Starego Testamentu*, tł. T. Brzegowy, Poznań 2004, 21.

gą być znacznie późniejsze przepisy Tory dotyczące podobnego przypadku. Nakazują one zawarcie przez obie osoby małżeństwa i to obwarowanego zasadą nierozdzielności⁸. Postępowanie ojca sprawcy wydaje się świadczyć, że podobne zasady obowiązywały także w tamtej epoce. Innymi słowy można przypuszczać, że także we wcześniejszym prawie zwyczajowym mogła nie być w takiej sytuacji obligatoryjnie nakładana i wymierzana kara śmierci. Postępowanie braci było więc, jak można domniemywać, bardziej radykalne niż było to w zwyczaju.

2. Ocena zemsty braci w Rdz 34, 30; 49, 5-7

W tym kontekście można zrozumieć ocenę ich postępowania przez Patriarchę rodu⁹. Zemsta braci Diny nie spotkała się z aprobatą ojca - Jakuba. Dał temu wyraz dwukrotnie: bezpośrednio po dokonanej zemście i w ostatnim słowie skierowanym do synów przed śmiercią. Pierwsza wypowiedź Jakuba (Rdz 34,30) należy do tej samej jednostki literackiej co relacja o zemście dokonanej przez jego synów. W TM tekst zachowany jest w brzmieniu:

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-שִׁמְעוֹן וְאֶל-לֵוִי עַכְרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישׁנִי בְיָשֵׁב הָאָרֶץ
בְּכַנְעֵנִי וּבְפָרוֹזִי וְאֲנִי מֵתִי מִסֶּפֶר וְנֹאסְפוּ עָלַי וְהַכּוֹנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי

Zarówno tłumaczenia starożyne¹⁰ jak i współczesne¹¹ są zgodne w zasadniczych elementach wypowiedzi.

Druga wypowiedź Jakuba, jest zgodna z pierwszą w negatywnej ocenie postępowania braci, jednak ze względu na wygłoszenie jej w innych okolicznościach i zastosowanie innej motywacji powinna być analizowana odrębnie. Jej tekst BH przekazała następująco:

שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אָחִים כְּלִי חָמָס מִכְרַתִּיהֶם:⁵
בְּסֶדֶם אֶל-תְּבֵא נַפְשִׁי בְּקֶהְלֶם אֶל-תַּחַד כְּבָדִי כִּי בְּאָפֶם תָּרַנּוּ אִישׁ וּבְרֻצָּנָם עָקְרוּ-שׁוֹר:⁶
אֲדוֹר אָפֶם כִּי עָז וְעַבְרַתָּם כִּי קָשְׁתָּהּ אֶחְלַקְמָם בְּיַעֲקֹב וְאֶפְיָצָם בְּיִשְׂרָאֵל:⁷

⁸ Jeśli mężczyzna znajdzie młodą kobietę - dziewicę niezasłużoną - pochwyli ją i śpi z nią, a znajdując ich, odda ten mężczyzna, który z nią spał, ojcu młodej kobiety pięćdziesiąt syklów srebra i zostanie ona jego żoną. Za to, że jej gwałt zadał, nie będzie jej mógł porzucić przez całe swe życie. (Pwt 22, 28n)

⁹ W ustroju patriarchalnym władza ojca rodziny miała szeroki zakres wykraczający znacznie poza funkcje honorowe i reprezentacyjne. Jego ocena była jednocześnie wykładnią prawa.

¹⁰ Tłumaczenie LXX ma postać: εἶπεν δὲ Ἰακώβ Συμεὼν καὶ Λεὺ μισητόν με πεποιθήκατε ὥστε ποιηρὸν με εἶναι πᾶσιν τοῖς κατοικοῦσιν τὴν γῆν ἔν τε τοῖς Χανααναίοις καὶ τοῖς Φερεζαίοις ἐγὼ δὲ ὀλιγοστός εἰμι ἐν ἀριθμῷ καὶ συναχθέντες ἐπ' ἐμὲ συγκόψουσίν με καὶ ἐκτριβήσομαι ἐγὼ καὶ ὁ οἶκός μου. Wulgata przekazała tekst w formie: *quibus patris audacter Iacob dixit ad Symeon et Levi turbastis me et odiosum fecistis Chananeis et Ferezeis habitatoribus terrae huius nos pauci sumus illi congregati percipient me et delebor ego et domus mea.*

¹¹ Według BT tekst przyjął brzmienie: *Wtedy Jakub rzekł do Symeona i Lewiego: «Srowadziliście na mnie nieszczęście, bo przez was będą mnie mieć w nienawiści mieszkańcy tego kraju, Kananejczycy i Peryzycy. Jestem przeciw małym liczebnie plemieniem i jeżeli oni wystąpią razem przeciwko mnie, poniosę porażkę - zginę ja i cała moja rodzina».*

Tłumaczenie greckie¹² oraz Wulgata¹³ a także BT¹⁴ nie zmieniają znaczenia tekstu oryginalnego. Warto zwrócić uwagę na użycie w LXX wyrazu ἀδικία (krzywda, przestępstwo¹⁵, ale także niesprawiedliwość¹⁶) jako odpowiednika צדק z TM, który oznacza przemoc¹⁷. Brak sprawiedliwości to działanie bez Boga, do którego najważniejszych cech podkreślanych przez Tanach należy sprawiedliwość.

Analizowana wypowiedź należy niewątpliwie do tradycji J¹⁸. Pod względem literackim zaś jest częścią perykopy zawierającej błogosławieństwo Jakuba wypowiedziane wobec synów. Fragment ten nosi cechy profetyczne, Patriarcha zapowiada wydarzenia, które nie są możliwe do zrealizowania przez słabnącego starca, wydaje się, że Izrael wypowiada się w imieniu JHWH. Wskazuje na to także obecność w tej jednostce literackiej zapowiedzi mesjańskiej dotyczącej Judy (Rdz 49, 10n).

Zestawiając obie wypowiedzi możemy zauważyć, że wprawdzie obie zawierają ocenę postępowania braci Diny jednak każda z nich jest osądem innego rodzaju. Pierwsza z wypowiedzi nie dotyczy w ogóle sfery moralnej. Potępienie aktu zemsty umotywowane jest względami praktycznymi - zniszczeniem dobrosąsiedzkich relacji z mieszkańcami kraju. Zemsta jest więc potępiona na płaszczyźnie prakseologicznej a nie moralnej. Druga wypowiedź Jakuba zawiera już innego rodzaju argumentację. Oceniając postępowanie synów z dalszej perspektywy czasowej zarzuca im przemoc i działanie pod wpływem złości a zatem ocenia ich czyn na płaszczyźnie moralnej. Można tę zmianę rozumieć jako wyraz rozwoju wrażliwości moralnej Patriarchy.

3. Reinterpretacja sapiencjalna Jdt 9, 2-4

Po upływie wielu wieków do wydarzeń z Księgi Rodzaju nawiązał autor Księgi Judyty¹⁹ umieszczając we fragmencie nazywanym Modlitwą Judyty (Jdt 9, 1-14)²⁰ następujący tekst:

¹² Συμεων καὶ Λευι ἀδελφοί συνετέλεσαν ἀδικίαν ἐξ αἰρέσεως αὐτῶν εἰς βουλὴν αὐτῶν μὴ ἔλθοι ἡ ψυχὴ μου καὶ ἐπὶ τῇ συστάσει αὐτῶν μὴ ἐρείσαι τὰ ἥπατά μου ὅτι ἐν τῷ θυμῷ αὐτῶν ἀπέκτειναν ἀνθρώπους καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ αὐτῶν ἐνευροκόπησαν ταῦτρον ἐπικατάρματος ὁ θυμὸς αὐτῶν ὅτι αὐθάδης καὶ ἡ μῆνις αὐτῶν ὅτι ἐσκληρύνθη διαμεριῶ αὐτοῦς ἐν Ἰακωβ καὶ διασπερῶ αὐτοῦς ἐν Ἰσραηλ

¹³ *Symeon et Levi fratres vasa iniquitatis bellantia* ⁶ *in consilio eorum ne veniat anima mea et in coetu illorum non sit gloria mea quia in furore suo occiderunt virum et in voluntate sua suffoderunt murum* ⁷ *maledictus furor eorum quia pertinax et indignatio illorum quia dura dividam eos in Iacob et dispergam illos in Israhel*

¹⁴ *Symeon i Lewi, bracia, narzędziami gwałtu były ich miecze. Do ich znowy się nie przyłączę, z ich knowaniem nie złączę mej sławy; gdyż w gniewie swym mordowali ludzi i w swej swawoli kaleczyli bydło. Przeklęty ten ich gniew, gdyż był gwałtowny, i ich zawziętość, gdyż była okrucieństwem! Rozproszę ich więc w Jakubie i rozdrobnię ich w Izraelu.*

¹⁵ Por. *Słownik grecko - polski*, red. Z. ABRAMOWICZÓWNA, t. 1, Warszawa 1960, sub voce.

¹⁶ Por. LUST EYNIKEL HAUSPIE, *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, sub voce.

¹⁷ L. KOEHLER W. BAUMGARTNER, *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, Leiden 1958, sub voce.

¹⁸ Por. S. ŁACH, *dz.cyt.*, 105.

¹⁹ Księga będąc dziełem anonimowego autora zapewne piszącego w czasach machabejskich (II w. przed Chr.) nie jest, pomimo formalnego zaliczenia w kanonie chrześcijańskim do grupy ksiąg his-

Ἐκύριε ὁ θεὸς τοῦ πατρὸς μου Συμεων ᾧ ἔδωκας ἐν χειρὶ ῥομφαίαν εἰς ἐκδίκησιν ἀλλογενῶν οἱ ἔλυσαν μήτραν παρθένου εἰς μίασμα καὶ ἐγύμνωσαν μηρὸν εἰς αἰσχύνην καὶ ἐβεβήλωσαν μήτραν εἰς ὄνειδος εἴπας γάρ οὐχ οὕτως ἔσται καὶ ἐποίησαν ἅνθ' ὧν ἔδωκας ἄρχοντας αὐτῶν εἰς φόνον καὶ τὴν στρωμνὴν αὐτῶν ἢ ἠδέσατο τὴν ἀπάτην αὐτῶν ἀπατηθεῖσαν εἰς αἷμα καὶ ἐπάταξας δούλους ἐπὶ δυνάσταις καὶ δυνάστας ἐπὶ θρόνους αὐτῶν ἔκαὶ ἔδωκας γυναῖκας αὐτῶν εἰς προνομίην καὶ θυγατέρας αὐτῶν εἰς αἰχμαλωσίαν καὶ πάντα τὰ σκῦλα αὐτῶν εἰς διαίρεσιν υἱῶν ἡγαπημένων ὑπὸ σοῦ οἱ καὶ ἐζήλωσαν τὸν ζῆλόν σου καὶ ἐβδελύξαντο μίασμα αἵματος αὐτῶν καὶ ἐπεκαλέσαντό σε εἰς βοηθόν ὁ θεὸς ὁ θεὸς ὁ ἐμός καὶ εἰσάκουσον ἐμοῦ τῆς χήρας

Wulgata²¹ oraz tłumacz BT²² przekazali tekst bez istotnych zmian treściowych. Kluczowym słowem opisującym czyn Patriarchów jest wyraz ἐκδίκησιν będący formą deklinacyjną rzeczownika ἐκδίκησις (accusativus singularis) oznaczającego zemstę, ale także karę lub obronę²³. Wyraz ten używany jest wielokrotnie w Biblii do przedstawienia działania JHWH, który przywraca naruszoną sprawiedliwość²⁴.

Ocena czynu krewnych Diny jest zupełnie inna niż w Księdze Rodzaju. Fragment Jdt 9, 2-4 zawiera wyraźną apoteozę zemsty dokonanej przez dwóch braci; Judyta przedstawia ich jako swoich duchowych poprzedników a siebie postrzega jako kontynuatorkę ich dzieła. Autor Księgi Judyty ukazał zarówno Symeona i Lewiego jak i Judytę jako narzędzia w ręku Boga. Podkreślił przy tym wtórność ich czynu w stosunku do niegodziwego działania nieprzyjaciół. W obu przypadkach działanie przez pod-

torycznych, opisem rzeczywistej wojny. Ostentacyjne zmienianie przez autora faktów z pewnością znanych czytelnikowi (np. nazywanie neobabilońskiego władcy Nabuchodonozora królem asyryjskim) jest zabiegiem zmierzającym do przeniesienia tekstu na płaszczyznę interpretacji bardziej abstrakcyjnej. Pomimo więc, że formalnie Księga Judyty nie należy do katolickiego zbioru pism mądrościowych Starego Testamentu, jednak wydaje się słuszne traktowanie jej jako dzieła z pogranicza literatury historycznej i sapienckiej. Księga zachowana jedynie w języku greckim, nie znalazła się w tzw. palestyńskim kanonie żydowskim, należy zatem do ksiąg deuterokanonicznych. Zagadnienia wprowadzające Księgi Judyty przedstawia wielu autorów, m. in. U. SZWARC, "Judyty księga", w: *Encyklopedia Katolicka*, t.8, Lublin 2000, 221.

²⁰ Jest to druga z siedmiu suplikacji, których tekst znajduje się w Księdze Judyty. Judyta prosi Boga o pomoc w dokonaniu zemsty na nieprzyjaciółach za prześladowanie jej narodu. Por. M. GOŁĘBIEWSKI, *Modlitwa w Starym Testamencie*, Warszawa 1996, 202.

²¹ *Domine Deus patris mei Symeon qui dedisti illi gladium in defensione alienigenarum qui violatores extiterunt in coinquinatione sua et denudaverunt femur virginis in confusionem et dedisti mulieres eorum in praedam et filias eorum in captivitate et omnem praedam in divisionem servis tuis qui zelaverunt zelum tuum subveni quaeso te Domine Deus meus mihi viduae tu enim fecisti priora et illa post illa cogitasti et hoc factum est quod ipse voluisti.*

²² «Panie, Boże mego praojca Symeona, Ty mu dałeś w rękę miecz, aby wywarł pomstę na cudzoziemcach, którzy odkryli łono dziewicy dla splugawienia i obnażyli jej biodra dla hańby, i zbezczęścili jej łono dla zniewagi. Ty powiedziałeś: "Tak być nie może", a oni tak uczynili. Dlatego wydałeś ich starszyzną na zabicie, a ich żony, które splugawili przez swoje oszustwo, także na skutek oszustwa napelniliś krwią. Zgładziłeś ich niewolników razem z książętami, a książąt razem z ich tronami. Żony ich wydałeś na łup i córki ich do niewoli, a cały ich dobytek do podziału między umiłowanych przez Ciebie synów, którzy odznaczyli się gorliwością dla Ciebie, i mając w nienawiści splugawienie krwi swojej, Ciebie wzywali na pomoc. Boże, Boże mój - wysłuchaj mnie, wdowy!»

²³ Por. *Słownik grecko - polski*, dz. cyt., sub voce.

²⁴ Por. *Słownik teologii biblijnej*, red. X. LEON-DUFOUR, tł. K. Romaniuk, Poznań Warszawa 1982, sub voce.

stęp wymierzone jest w "cudzoziemców" - osoby spoza Narodu Wybranego, co wydaje się także elementem znaczącym. Jest to zapewne jeden ze skutków reformy Ezdrasza i Nehemiasza z piątego wieku przed Chr. W aspekcie relacji z innymi narodami reforma ta pogłębiła izolację Narodu Wybranego. Negatywne dla Żydów skutki zamknięcia na inne narody dostrzec można na przykład w katastrofie, którą spowodowało zderzenie judaizmu z kulturą helenistyczną w drugim wieku przed Chr. a więc w czasie powstawania Księgi Judyty. Okazało się wówczas, że Żydzi są nieprzygotowani do mądrego, selektywnego traktowania odmienności kulturowych²⁵. Ten wątek wydaje się zasługiwać na odrębne opracowanie.

4. Porównanie i wnioski heurystyczne

Jedną z teologicznych zasad interpretacji Pisma Świętego jest postulat uwzględniania jedności Biblii. Zestawiając obie oceny wydarzenia z życia Izraelitów w epoce Patriarchów powinniśmy więc traktować te teksty jako elementy jednej całości. Jak więc ten sam czyn może jednocześnie zasługiwać na tak rozbieżne określenie a w konsekwencji odwrotną ocenę?

Pierwszą odpowiedzią na powyższe pytanie może być rozważenie, czy obie oceny mają funkcję normatywną czy też są jedynie opisem ludzkich poglądów? W obu przypadkach funkcja normatywna tekstu wydaje się dyskusyjna. Najbardziej zgodna z oceną JHWH wydaje się wypowiedź Jakuba z Rdz 49. Jest to jak wspomniano wyżej wypowiedź o charakterze profetycznym. Patriarcha używa formy wypowiedzi podobnej do *słowa posłańca*, konstrukcji stosowanej przez późniejszych *nabi*. Jednak *modlitwa Judyty* także wydaje się mieć cechy normatywne. Jej autorką jest pozytywna bohaterka Księgi (utożsamiana wręcz z narodem). Wypowiedź nie stanowi zapisu oceny konkretnej osoby gdyż tekst nie jest w ścisłym sensie historyczny. Zatem można przyjąć, że najprawdopodobniej obie oceny posiadają funkcję normatywną.

Innym wyjaśnieniem wątpliwości może być wskazanie na rozwój doktryny moralnej i spowodowane nim zmiany w ocenie moralnej tego samego czynu w różnych okresach dziejów judaizmu. W analizowanym przypadku ta odpowiedź wydaje się błędna gdyż przy całościowym ujęciu Biblii kierunek zmian oceny moralnej wydaje się odwrotny. Pierwotna akceptacja zemsty ustępuje miejsca ewangelicznej zasadzie miłości nieprzyjaciół.

Wydaje się, że różnica w ocenie czynu synów Jakuba staje się zrozumiała po uwzględnieniu aspektywności opisu biblijnego. Autor Księgi Rodzaju nazywa czyn braci "מַחַר" - *przemocą*. Natomiast Autor Księgi Judyty nazywa ich postępowanie "ἐκδίκησις" - *zemstą* lub *karą*. Ta rozbieżność jest przyczyną a nie skutkiem rozbieżnej oceny postępowania. Zabijanie, gniew, przemoc konsekwentnie ukazywane są w Starym Testamencie jako działania przeciwko Bogu (por. Ps 11,5; Ml 2,16). Natomiast

²⁵ Por. D. BARTOSZEWICZ, "Reforma Ezdrasza i Nehemiasza jako fundament rabinicznej przebudowy judaizmu", WST 17(2004), 28.

biblijnie rozumiana zemsta lub karanie jest prerogatywą Boga. Wydaje się, że każda z ocen dotyczy innego aspektu czynu. Ocenie w analizowanych tekstach nie podlega zatem czyn jako całość lecz jego aspekt²⁶.

BIBLICAL EVALUATIONS OF THE VENGEANCE OF DINA'S BROTHERS IN GENESIS
AND IN THE BOOK OF JUDITH; THE COMPARATIVE ANALYSIS

Summary

In Genesis occurs the description of the Sychem's act. This Chiwwi raped Dina, the daughter of Jacob. Simeon and Levi, sons of Jacob, outwitted and murdered Sychem and other urban dwellers. This act has different evaluations in Old Testament. It is deprecated by Jacob (Gen 49), but approved by Judith (Jdt 9). This dissimilarity of the moral appraisal can be explained by separating of aspects. None of evaluations concerns the integrate performance but only approves or disapproves some its aspect.

²⁶ Podobne rozdzielanie aspektów czynu wydaje się mieć miejsce m. in. w Ewangelii, gdzie Chrystus w przypowieści chwali roztropność będącą aspektem nieuczciwego czynu: *Pan pochwalił nieuczciwego rządcę, że roztropnie postąpił* (Łk 16, 8).